

Nowacki, Wojciech

Ruchy kościelne w perspektywie historyczno-teologicznej

Studia Teologiczne 21, 391-398

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. WOJCIECH NOWACKI

RUCHY KOŚCIELNE W PERSPEKTYWIE HISTORYCZNO-TEOLOGICZNEJ

Prezentacja książki: Fidel Gonzalez Fernandez, *I movimenti. Dalla Chiesa degli apostoli a oggi* (Ruchy. Od Kościoła Apostołów do dziś), Biblioteca Universale Rizzoli, Milano 2000, ss. 344

Jan Paweł II w adhortacji *Christifideles laici* stwierdza, że nasze czasy charakteryzuje niezwykle dynamiczny rozwój różnorodnych form zrzeszania się katolików świeckich¹. Jednak zjawisko Ruchów nie jest czymś zupełnie nowym i właściwym tylko naszej epoce. Jak zauważa Ojciec Święty, było ono zawsze obecne w życiu Kościoła. Nawiązał do tego Kard. J. Ratzinger w swoim wystąpieniu podczas Światowego Kongresu Ruchów Kościelnych i Nowych Wspólnot, wskazując na kilka okresów w historii Kościoła, szczególnie naznaczonych charyzmatycznym poruszeniem Ducha Świętego². Wystąpienie Prefekta Kongregacji Nauki Wiary wskazało na znaczenie perspektywy historycznej dla teologicznej analizy Ruchów Kościelnych. Ograniczało się jednak do bardzo skrótowej prezentacji Ruchów w historii. Cennym poszerzeniem i uszczegółowieniem tej perspektywy jest książka pt.: *I movimenti. Dalla Chiesa degli apostoli a oggi*. Charakteryzuje ją spojenie na historię Kościoła pod kątem darów charyzmatycznych, obficie udzielnych wspólnotcie Ludu Bożego oraz ich owoców.

Autor, Fidel Gonzalez Fernandez, urodzony w Hiszpanii w 1943 r., jest misjonarzem ze zgromadzenia Kombonianów. Doktor teologii i dziennikarz, wykłada historię Kościoła na Papieskim Uniwersytecie Urbaniana oraz współczesną historię Kościoła na wydziale historii Papieskiego Uniwersytetu Gregoriana w Rzymie. Współpracuje również z wieloma dykasteriami watykańskimi. W swoim dorobku ma liczne dzieła i artykuły, głównie z zakresu historii Kościoła. Osobiście jest związany z ruchem *Comunione e Liberazione*.

Jako jeden z prelegentów uczestniczył w czerwcu 1999 r., w Rzymie, w seminarium zorganizowanym przez: Papieską Radę ds. Świeckich, Kon-

¹ JAN PAWEŁ II, Adhortacja posynodalna *Christifideles laici* (ChL), 29.

² J. RATZINGER, *Ruchy Kościelne i ich miejsce w teologii*, *PostScriptum* 3(6)1998, s. 20-26.

gregację ds. Biskupów oraz Kongregację Nauki Wiary. Temat seminarium brzmiał: „Ruchy Kościelne i Nowe Wspólnoty w trosce pasterskiej Biskupów”. Przedstawił wówczas syntetyczne ujęcie historycznego spojrzenia na zjawisko Ruchów Kościelnych pojawiających się w życiu Kościoła, od jego początków do czasów współczesnych³.

Omawiana pozycja powstała z okazji światowego spotkania Ruchów Kościelnych i Nowych Wspólnot z Papieżem, 30 maja 1998 r. W przedmowie Giorgio Feliciani zaznacza, że prezentowane studium wykracza poza sferę zainteresowań historyków Kościoła. Przystępność języka i przejrzystość prezentacji czyni ją dostępną także dla osób nieobeznanych z przedmiotem. Z drugiej strony porusza tematykę o wyjątkowej aktualności, ofiarując cenną pomoc w lepszym zrozumieniu współczesnych Ruchów Kościelnych, które zdobyły znaczącą pozycję w życiu wspólnoty chrześcijańskiej (por. s. 5). Feliciani podkreśla, że nowość współczesnych Ruchów Kościelnych, które mają swoje źródło we wspólnototwórczym darze Ducha Świętego, zawiera się w pewnych szczególnych znamionach właściwych dla wspólnoty kościelnej drugiej połowy XX wieku. Natomiast w perspektywie całościowo rozumianej historii Kościoła, Ruchy te okazują się nowym przejawem charyzmatycznego działania Bożego, które w ciągu wieków wielokrotnie dawało początek różnorodnym formom życia Kościelnego.

Autor przedmowy zwraca uwagę, że O. Gonzalez Fernandez nie ogranicza się w swoim studium do prostego przedstawienia wydarzeń i zjawisk z minionych epok, lecz wskazuje na klucz interpretacji tych zjawisk, jako sposobów ukazywania się Boga w historii oraz przejawiania się darów Ducha Świętego przemieniających życie poszczególnych wiernych i całego Kościoła. Sam Gonzalez Fernandez stwierdza: „Nie chcemy ograniczyć się tu do prostej analizy historycznej, lecz raczej wskazać na pewien sposób Bożego działania w historii Kościoła za pośrednictwem charyzmatów” (por. s. 13).

Zasadniczą część omawianej publikacji składa się z obszernego wprowadzenia i trzynastu rozdziałów, które ukazują najważniejsze przejawy owego nurtu charyzmatycznego, który w ciągu dwóch tysięcy lat owocował różnymi przejawami życia wspólnotowego w Kościele. Ukazana tu panorama rozciąga się od okresu apostołskiego po współczesne Ruchy Kościelne i Nowe Wspólnoty, powstałe w drugiej połowie XX wieku.

³ Por. FIDEL GONZALEZ FERNANDEZ, *Carismi e movimenti nella storia della Chiesa*, w: Pontificium Consilium pro Laicis, *I movimenti ecclesiali nella sollecitudine pastorale dei vescovi*, Collana „Laici oggi”, Libreria editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2000, s. 71-103. Omówienie tej pozycji w języku polskim, por.: W. NOWACKI, *Ruchy kościelne u progu trzeciego tysiąclecia*. Seminarium biskupów o ruchach kościelnych. Rzym 1999, *Studia Teologiczne, Białystok-Drohiczyń-Łomża*, 20(2002), s. 409-426

We wprowadzeniu autor zwraca uwagę na pewną prawidłowość w historii Kościoła. W momentach kryzysowych, czy też w okresach epokowych przemian, Bóg udziela Kościołowi szczególnych darów, najczęściej związanych z wielkimi postaciami świętych charyzmatyków. Znajdujemy tu cenne wskazówki dla lepszego zrozumienia tych zjawisk występujących na przestrzeni dziejów Kościoła. Przede wszystkim, u podstaw każdego Ruchu, czy Wspólnoty należy zauważyć obecność założyciela, lub grupy założycieli, i ich decydujące doświadczenie duchowe. Chodzi tu o osadzone głęboko w kontekście historycznym, osobiste przeżycie spotkania z Chrystusem. Właśnie ono stanowi podstawę rodzenia się wspólnoty osób dzielących to doświadczenie. Niezależnie od epoki, wydaje się ono odzwierciedlać osobiste spotkanie Jezusa z uczniami i idące za nim wezwanie do naśladowania, opisane w Ewangelii. Ta prawidłowość osobistego spotkania z Chrystusem i rodzącej się z niego wspólnoty odnosi się nie tylko do wszystkich Ruchów i Wspólnot istniejących w historii Kościoła, lecz również i do samego Kościoła jako takiego (por. s. 14). Zatem, według F.G. Fernandeza zwyczajną metodą objawiania się Boga w historii są ludzie, z którymi utożsamia się on przez gest wybrania, opierający się wyłącznie na Jego darmowej miłości. Ci wybrani przez Boga ludzie otrzymują charyzmat – szczególny dar Ducha Świętego zorientowany na dobro wspólnoty. Dalej autor wskazuje na ścisły związek elementu instytucjonalnego i charyzmatycznego w strukturze Kościoła. Odwołując się do nauczania Jana Pała II⁴, dobitnie podkreśla nierozzerwalną jedność tych elementów oraz wskazuje na znaczenie trójstopniowego sakramentu święceń, jako trwałego i podstawowego elementu instytucjonalnego. Struktura oparta o ten sakrament wykracza poza porządek czysto socjologiczny i organizacyjny. Chodzi bowiem o dar przekazany, stale działający i tworzący Kościół, dzięki wylaniu Ducha Świętego. Równocześnie zaznacza, że Bóg nieustannie obdarza swój Kościół darami charyzmatycznymi, które, w momentach przełomowych, dają początek nowym formom życia kościelnego.

Gonzalez Fernandez bardzo jasno przedstawia współzależność elementów: instytucjonalnego i charyzmatycznego w Kościele. Stwierdza między innymi: „Władza kościelna udzielona przez Chrystusa Piotrowi i Apostołom jest darem Ducha Świętego, charyzmatem udzielonym dla kierowania i dla dobra całego Kościoła. Ma swoje źródło w bezpośrednim wezwaniu Chrystusa i łasce Ducha Świętego, które udziela On dla budowania Ciała Chrystusa” (por. s. 24). Autorytet Apostolski opiera się więc na charyzmacie, lecz równocześnie jego zadaniem jest czuwanie nad autentycznością i właściwym stosowaniem darów charyzmatycznych w Kościele. W posłudze apostołskiej wymiar pneumatologiczno-charyzmatyczny oraz

⁴ Por. JAN PAWEŁ II, Jesteście bogactwem Kościoła, *Przesłanie do uczestników Światowego Kongresu Ruchów Kościelnych*, PostScriptum 3(6)1998, s. 4-7.

hierarchiczno-sakramentalny są nierozzerwalnie związane. Dlatego posługa kapłańska musi być spełniana charyzmatycznie. Biskup, prezbiter i diakon mogą przyjąć swe kościelne i sakramentalne powołanie, i wypełniać je właściwie, jedynie w relacji do działania Ducha Świętego.

Wprowadzenie pozwala na wyraźne uchwycenie osobistych związków autora z rzeczywistością Ruchów Kościelnych, a szczególnie z ruchem *Comunione e Liberazione* oraz wpływ tegoż na jego warsztat naukowy. Odwołuje się on, między innymi, do wypowiedzi L. Giussaniego, wskazując, że Bóg dla swej obecności w ludzkiej historii przyjął metodę wcielenia, której wyrazem są Ruchy Kościelne wszystkich epok. Jak widać całe wprowadzenie ma charakter bardziej teologiczny niż historyczny i w znaczący sposób określa specyfikę całego dzieła. Mimo iż kolejne rozdziały przedstawiają zagadnienie Ruchów Kościelnych w kluczu chronologicznym, to jednak perspektywa teologiczna zaznaczona we wprowadzeniu stanowi klucz lektury całości dzieła.

Autor rozpoczyna prezentację zjawiska Ruchów Kościelnych w historii Kościoła od ukazania wspólnoty apostołskiej i wspólnot okresu poapostołskiego. Poświęca temu zagadnieniu pierwszy rozdział. Zwraca w nim uwagę na żywe doświadczenie prowadzenia przez Ducha Świętego. Podkreśla spontaniczny charakter pierwszych wspólnot a równocześnie wskazuje na rodzącą się strukturę sakramentalną i hierarchiczną, która nie jest wytworem ludzkimi, lecz przejawem działania Ducha Świętego. To Jego charyzmat stoi u podstaw każdego posługiwania kościelnego.

Gonzalez Fernandez wyraźnie podkreśla specjalny charakter posługi apostołskiej. Misja powierzona Apostołom przez Chrystusa posiada wymiar uniwersalny – bez ograniczeń geograficznych czy czasowych. Jednocześnie autor podejmuje temat sukcesji apostołskiej w kontekście jedności wspólnot lokalnych. Zwraca także uwagę na stałe i nieprzerwane działanie Ducha Świętego w Kościele. Okres apostołski nie stanowi pod tym względem wyjątku.

Kolejny rozdział poświęcony został ruchom monastycznym z IV i V w. Przede wszystkim autor zauważa, że po Edykcji Mediolańskim (313 r.) można dostrzec szczególne znaczenie darów charyzmatycznych dla odnowy Kościoła. Po ustaniu wielkich prześladowań okresu rzymskiego ruch monastyczny przynosi, nieco usypiającemu Kościołowi, nowy dynamizm i nowe formy życia wspólnotowego tak świeckich jak i duchownych. Wśród wielu konkretnych doświadczeń monastycznych tego okresu, autor wyróżnia wspólnotę założoną przez św. Augustyna. Dał on początek Ruchowi Kościelnemu w dwojakiej formie: monastycznego życia konsekrowanego oraz wspólnoty kapłańskiej, która przetrwała do naszych czasów.

Następnie omawia doświadczenie związane ze św. Benedyktem i św. Grzegorzem Wielkim. Był to dramatyczny okres upadku Imperium Rzymskiego i wielkich wędrówek ludów. Monastycyzm chrześcijański, wywo-

dzący się od św. Benedykta wpłynął wówczas w istotny sposób na zachowanie i utrwalenie życia kościelnego, mimo upadku świeckich struktur politycznych i administracyjnych. Ruch ten w istotny sposób przyczynił się do budowania współczesnej Europy.

Czwarty rozdział poświęcony jest chrześcijańskim ruchom odnowy epoki karolińskiej (X-XI w.). Okres ten charakteryzował między innymi powiązanie hierarchii kościelnej z feudalną władzą świecką. Biskupi i opaci stali się równocześnie świeckimi władcami feudalnymi, co w znaczący sposób wpływało na sprawowane przez nich funkcje kościelne. Znakiem odnawiającego działania Ducha w tej epoce były, zdaniem autora, liczne ośrodki monastyczne, przede wszystkim benedyktyńskie. Szczególną uwagę przywiązywano w nich do troski o piękno liturgii, która stała się źródłem inspiracji dla licznych gałęzi sztuki. Istotną rolę odgrywało także kultywowanie studium obejmującego tak dyscypliny teologiczne jak świeckie. Ówczesne reguły podkreślały znaczenie modlitwy wspólnotowej, jako nieustannego uwielbienia Boga, które ożywiało proste i surowe życie mniichów. Te ruchy reformatorskie znalazły szczególnie wyraz w benedyktyńskiej reformie z Cluny, której Gonzalez Fernandez poświęca rozdział piąty. Akcentuje on przede wszystkim bezpośrednie powiązanie dynamicznego ruchu monastycznego, obejmującego swym zasięgiem niemal całą Europę, ze Stolicą Apostolską, oraz wyłączenie klasztorów spod władzy sfeudalizowanych biskupów. Bezpośrednie podporządkowanie klasztorów Stolicy Apostolskiej przyczyniło się do tego, że stały się one cennym i skutecznym narzędziem wprowadzania reformy kościelnej i ujednoczenia liturgii.

W rozdziale szóstym autor omawia czasy papieża Grzegorza VII, charakteryzujące się powszechnym w Europie poczuciem przynależności do *Christianitas* oraz okresem pokoju i stabilizacji: *tregua Dei*, który sprzyjał rozwojowi ruchu pielgrzymkowego, skupionego wokół sanktuariów, na czele z Rzymem i Santiago de Compostella. Jest to czas wielkiej, kościelnej reformy gregoriańskiej, a równocześnie okres zmagania się Cesarstwa z Papiestwem, które doprowadzi do osiągnięcia w XII w. harmonii, w której jedno i drugie odnajdzie właściwe sobie miejsce w powszechnym porządku. W tym kontekście autor zwraca uwagę na pojawianie się nowych charyzmatów, wśród których znaleźli się kanonicy regularni, zakony szpitalne i rycerskie. Znajdowały one oparcie w Stolicy Apostolskiej, która udzielała im aprobaty kościelnej. Gonzalez Fernandez zauważa, że Grzegorz VII podejmując dzieło reformy Kościoła wyraźnie opierał się na istniejących Ruchach Kościelnych. Wszystkie pojawiające się nowe charyzmaty odwoływały się do ewangelicznego stylu życia wspólnoty apostoelskiej. Ideał ten przyświecał także zakonowi rycerskiemu, którego powstanie wiązało się z krucjatami. Szeroko rozpowszechniony ruch pustelniczy był wyrazem pragnienia naśladowania Chrystusa w Jego totalnym ubóstwie. Te nowe formy życia chrześcijańskiego autor omawia szczegółowo w rozdziale

siódmym. Koncentruje on uwagę na mnichach-pustelnikach (cystersi i kar-tuzi) oraz wspomina wspólnotę kanoników regularnych. U początków tej ostatniej było dążenie do prowadzenia życia według modelu pierwotnego Kościoła. Odwoływano się do świadomości powszechnego powołania do świętości, opartego na sakramencie chrztu. Autor zwraca też uwagę na szeroko rozpowszechniony ruch pielgrzymkowy, który angażował licznych chrześcijan pragnących naśladowania Chrystusa ubogiego. Idea pielgrzymowania nie była obca także stanowi rycerskiemu. Uczestnictwo w krucjacie uważane było niemal za szczytowe osiągnięcie życia chrześcijańskiego. Niestety, ten dynamiczny w swych początkach Ruch, uległ z czasem stopniowej degradacji, zatracając w znacznej części swe chrześcijańskie oblicze.

W rozdziale ósmym Gonzalez Fernandez omawia charyzmat zakonów żebraczych zapoczątkowanych przez św. Franciszka z Asyżu i św. Dominika Gusmana. Był to schyłkowy okres średniowiecza, a nowe Ruchy wstrząsały strukturami społecznymi i kościelnymi. Łączyły one gorliwe poszukiwanie autentyzmu ewangelicznego, a szczególnie ubóstwa, z postawami antyklerykalnymi. Były odpowiedzią na odczuwaną wyraźnie potrzebę odnowy Kościoła. Radykalizm w naśladowaniu Chrystusa i życiu Jego ewangelii, prezentowany przez Franciszka i Dominika porywał za ich przykładem całe rzesza naśladowców. Mimo wstrząsającej nowości prezentowanego przez nich stylu życia, wpisały się one w całokształt życia kościelnego, ubogając je swoją nowością. Stało się to możliwe dzięki wyraźnemu odwołaniu się do autorytetu papieżstwa, w którym znalazły one oparcie, stając się dzięki temu skutecznym narzędziem odnowy Kościoła. Ruchy te przyniosły Kościołowi wyraźne ożywienie misyjności, proponując nowy styl ewangelizacji. Okres średniowiecza zamyka (rozdział dziewiąty) przedstawienie ruchów będących u źródeł reformy katolickiej. Do takich autor zalicza szeroki nurt duchowości zwany *Devotio moderna* oraz liczne ruchy odnowy tradycyjnych zakonów, które w ciągu XIV stulecia zatraciły początkową gorliwość i radykalizm. Te ruchy odnowy pojawiły się, między innymi, w zakonach dominikanów i franciszkanów, a także benedyktynów, karmelitów, i wielu innych. Także w tym okresie, pojawiające się nowe charyzmaty (Oratorium Bożej Miłości, Klerycy Regularni), znajdują oparcie w papieżstwie.

Powołanie do naśladowania Chrystusa we wspólnocie było podstawową charakterystyką charyzmatu będącego u postaw Towarzystwa Jezusowego założonego przez św. Ignacego Loyolę. Towarzystwo pojmowane było, jako szczególne miejsce uobecniania się Chrystusa. Jezuici akcentowali od początku całkowitą dyspozycyjność wobec Papieża, dla podjęcia dzieła misyjnego w jakimkolwiek zakątku ziemi. W tym samym, dziesiątym rozdziale Gonzalez Fernandez wspomina także działo św. Filipa Neri i związanego z nim Ruchu, który dał początek bractwu kapłańskiemu (księży filipini). Oba Ruchy w istotny sposób wpłynęły na potrydencką odnowę Kościoła.

Okres posoborowy autor charakteryzuje szerzej w kolejnym rozdziale, jedenastym, zwracając uwagę na wielkie bogactwo świętych. Gromadzili oni, wokół udzielonego im charyzmatu, licznych naśladowców, dając początek nowym wspólnotom i zgromadzeniom. Te wyraźnie apostołskie inicjatywy objęły swoim zasięgiem niemal wszystkie dziedziny życia: edukację, inicjatywy społeczne, dzieła miłosierdzia, itd. Papież Grzegorz XIII zatwierdził normy prawne umożliwiające tym nowym formom życia chrześcijańskiego zachowanie większej elastyczności i żywotności.

Najobszerniejszy, dwunasty rozdział (s. 153-217) ukazuje zagadnienie Ruchów Kościelnych w okresie nowożytnym (XVI – XIX w.). Gonzalez Fernandez charakteryzuje przemiany polityczne i społeczne, które prowadziły do narastania postaw wrogich chrześcijaństwu, aż do ukształtowania się modelu państwa liberalistycznego w wyniku Rewolucji Francuskiej. Zwraca uwagę, iż był to okres nasilających się prześladowań Kościoła, nieudanych prób reformy i poszukiwań nowego modelu relacji między państwem a Kościołem, który zapewniłby Kościołowi należną mu swobodę działania. Jednym z przejawów wrogości laickiej władzy państwowej było ograniczanie życia zakonnego, aż do rozwiązania wielu klasztorów zgromadzeń. Autor zwraca uwagę, że równocześnie, właśnie pośród prześladowań oraz wobec nowych wyzwań misyjnych, rodziły się nowe Ruchy Kościelne. Odwoływały się one do doświadczeń pierwotnego Kościoła i charakteryzowały między innymi, zaangażowaniem społecznym wielu katolików świeckich. Przykładem wielkich charyzmatyków tego okresu byli św. Jan Bosco czy św. Teresa od Dzieciątka Jezus. Ruchy powstałe w tym okresie odznaczały się przywiązaniem do dzieł najwybitniejszych autorów tradycyjnej duchowości chrześcijańskiej. Akcentowały również kult Maryi Niepokalanie Poczętej, Serca Jezusowego, Chrystusa Króla, oraz stałe działanie Ducha Świętego w Kościele. W omówieniu początków ruchu ekumenicznego znajdujemy akcent polski. Autor wspomina bowiem Urszulę Leduchowską, założycielkę sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego. Spotykamy tu jednak wyraźne nieścisłości, ponieważ według autora, zgromadzenie miało powstać w Krakowie i posiadać ukierunkowanie ekumeniczne ze szczególnym uwzględnieniem dialogu z prawosławiem (por. s. 203). Natomiast dostępne źródła podają jako miejsce fundacji Petersburg i Pniewy, a charyzmat zgromadzenie określają jako wychowanie dzieci i młodzieży, służba ubogim i ewangelizacja świata⁵.

Zaangażowanie charyzmatyczne kobiet stanowiło w tym okresie czynnik charakterystyczny w życiu Kościoła. Były one założycielkami ogromnej ilości stowarzyszeń, wspólnot. Zjawisko to skłoniło hierarchię Kościoła do wprowadzenia stosownych zmian w Prawie Kanonicznym.

⁵ Por. B. ŁOZIŃSKI, *Leksykon zakonów w Polsce. Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego*, KAI, Warszawa 2002, s. 368-369.

Fenomen współczesnych Ruchów Kościelnych, powstałych w XX w. Gonzalez Fernandez przedstawia dość pobieżnie, co jest zrozumiałe w kontekście bogatego aneksu, zawierającego zwięzłą charakterystykę tych Ruchów. Autor zwraca uwagę na ich podstawowe cechy, charakteryzujące charyzmatyczne ożywienie Kościoła w XX w. Przede wszystkim chodzi tu o ich świecki charakter oraz zaangażowanie w dzieło nowej ewangelizacji. Powstanie i dynamiczny rozwój tych Ruchów i Wspólnot wiąże się z zaakcentowaniem przez sobór Watykański II powszechnego powołania wiernych do świętości i apostołstwa. Swoistym ewenementem było opublikowanie przez Sobór dokumentu w całości poświęconego świeckim, a w późniejszym czasie utworzenie Papieskiej Rady ds. Świeckich.

Autor kończy akcentując szczególne znaczenie Światowego Spotkania Ruchów i Nowych Wspólnot w Rzymie, w maju 1998.

W formie dodatku (appendice) autor zamieścił tekst przemówień Jana Pawła II do uczestników Światowego Kongresu Ruchów Kościelnych oraz kluczowy referat Kard. J. Ratzingera. Znajdujemy tu prezentacje 43 Ruchów i wspólnot, z ok. 60 obecnych na spotkaniu z Papieżem na Placu św. Piotra 30 maja 1998 r. Wśród nich nie zabrakło naszego rodzimego Ruchu Światło-Życie. Zostały one przygotowane przez same Ruchy i Wspólnoty, a opublikowane przez L'Osservatore Romano. Prezentacje te, pomimo ogromnej zwięzłości, pozwalają na uchwycenie bogactwa i różnorodności charakteryzujących współczesne Ruchy Kościelne i Nowe Wspólnoty.

Omawiana publikacja stanowi cenny wkład w studium nad zjawiskiem Ruchów Kościelnych w życiu Kościoła. Jej historyczno-teologiczny charakter umożliwia pełniejsze ujęcie poruszanej problematyki. Zarysowana tu perspektywa, z pewnością pozwala na lepsze zrozumienie zagadnienia współczesnych Ruchów Kościelnych i Nowych Wspólnot, oraz na dostrzeżenie istotnych prawidłowości w zaskakującym, i zawsze nowym działaniu Ducha Świętego, który nieustannie ożywia i odnawia Chrystusowy Kościół.